

PRITISAK FAŠISTIČKIH SILA NA JUGOSLAVIJU. JUGOSLAVIJA I ITALIJANSKO-GRČKI RAT. KOMUNISTI I RATNA OPASNOST

RIBENTROPOV ZAHTEV DA JUGOSLAVIJA PRIDE ANTIKOMINTERNA PAKTU

25. aprila 1939.

. . . Odmah posle preuzimanja ministarstva on je sa princom Pavlom i svojim kolegama u vladi podrobno prodiskutovao da li bi Jugoslavija trebalo da se priključi Antikominternu paktu u ovom kritičnom trenutku. On (Marković) lično se zalagao za priključenje, ali princ regent i drugi jugoslovenski ministri bili su mišljenja da bi jedan takav korak bio preuranjen. Javno mnjenje u Jugoslaviji trebalo bi da bude bolje pripremljeno. Njegove kolege smatraju da jugoslovensko javno mnjenje, koje ne zaostaje ni za kojom drugom zemljom u svom antiboljševičkom držanju, ne bi još uvek privatilo odluku o pristupanju tom paktu. Glavni razlog za ovo je više sentimentalna naklonost koju narodi Jugoslavije izražavaju prema ruskom narodu. U Jugoslaviji je preovladalo uverenje da će, pre ili kasnije, boljševički režim morati da popusti jednoj novoj nacionalističkoj Rusiji. Javno mnjenje u Jugoslaviji zbog toga neće prihvatiti ništa što bi se moglo smatrati kao upravljeno protiv ove Rusije. Potpuno je razumeo da je Antikominterni pakt jedino upravljen protiv sovjetskog režima, ali ovo još nije dovoljno objašnjeno javnosti i za to je potrebno izvesno vreme . . .¹
Aprilski rat 1941, 187.

HITLEROV PRITISAK NA KNEZA PAVLA

Berlin, 7. juna 1939.

. . . Firer je zatim izjavio da je Nemačka s Italijom povezana, Osvinom Rim — Berlin, u jedan krajnje čvrst savez. On je poistovetio interese Italije s našim sopstvenim. Za italijansku vladu sada je važno da

¹ Antisovjetsko raspoloženje kralja Aleksandra i kneza Pavla je bilo nepokolebano do smrti prvoga i zbacivanja drugoga. Kralj Aleksandar je svoj antiboljševizam iskazao prihvatom ruske političke emigracije posle poraza kontra-revolucionarnih snaga i stranih intervenata, čime je demonstrirao koliko mu je stalo do zaštite onih snaga koje će uz pomoć drugih delova ruske emigracije i zapadnih sila obnoviti rusko carstvo i srušiti boljševizam. Knez Pavle je zadržao antisovjetsko raspoloženje, ostajući anglofilski raspoložen. I jedan i drugi su znali da u narodu postoji ljubav prema Rusiji, jaka rusofilska i slovenska osećanja uopšte, pa su ta osećanja pokušali da iskoriste da razdvoje sadašnji sovjetski režim od ranijeg, carskog, pravoslavnog, privrženog Srbiji i Crnoj Gori. Znali su da je i u strategiji KPJ taj „ruski faktor“ igrao ulogu u pridobijanju širih narodnih slojeva i simpatizera, o čemu vladajući krugovi nisu mogli da ne vode računa. Isticanje javnog mnjenja kao smetnje da Jugoslavija pristupi Antikominternu paktu imalo je, međutim, sasvim drugu svrhu — odlaganje da se sledi nemačka i italijanska sugestija kao vid opredeljivanja, u vreme kada je režim davao prednost formuli „blagonaklone neutralnosti“.

Jugoslavija učini neki gest da bi očigledno pokazala svoju prijateljsku politiku prema Osovini.

Ministar spoljnih poslova fon Ribentrop (Ribbentrop) rekao je u vezi s tim, da bi jedan takav gest mogao da bude istupanje iz Društva naroda. Osim toga, tražila se tesna saradnja jugoslovenskog i nemačkog ministra spoljnih poslova u pogledu daljeg razvoja odnosa u Balkanskom paktu. Činjenica da Turska već ide u raskorak nalaže jedno takvo definisanje stava, o čemu je ministar spoljnih poslova Rajha već govorio sa g. Cincar-Markovićem prilikom jednog ranijeg razgovora.

Princ regent Pavle je rekao da se Jugoslavija već dosta odvojila od Društva naroda i da on nema ništa protiv istupanja jednom zgodnom prilikom.

U toku daljeg razgovora s jugoslovenskim ministrom spoljnih poslova, ministar spoljnih poslova fon Ribentrop je predložio da Jugoslavija istupi iz Društva naroda još u toku juna. Na to je Cincar-Marković rekao da mu se čini da će se to teško postići pre 1. septembra. Jugosloveni će, međutim, ponovo razmisliti o ovom pitanju i imaće u vidu i istupanje iz Društva naroda što je moguće pre.

Nastavljajući da govori o razvoju Balkanskog pakta, ministar spoljnih poslova Cincar-Marković je rekao da će rumunski ministar spoljnih poslova Gafenku (Gafencu), prilikom svoje predstojeće posete Andari, tražiti da se izostavi 6. paragraf iz tursko-britanskog sporazuma. On se složio s njim da se u Ankari Gafenku suprotstavi stvaranju suviše tesnog englesko-turskog prijateljstva.

Ministar spoljnih poslova fon Ribentrop izrazio je sumnju da će biti moguće vratiti Tursku jednom zaista neutralnom držanju.

G. Cincar-Marković je odgovorio da će Jugoslavija morati da nastoji da se Balkanski pakt održi na neutralnoj bazi, inače će se tražiti od Turske da se povuče.

Firer je zatim još jedanput istakao da je za Jugoslaviju veoma /važno da jasno odredi svoju politiku prema Osovini . . ?
Iprijski rat 1941, 233.

ANALIZA MESTA JUGOSLAVIJE U NEMAČKOJ POLITICI

Jula 1939.

. . . Jugoslavija je za nas bila polazna osnovica za našu politiku prema Istoku i Jugoistoku, a to je i danas. Nama je bila potrebna njena apsolutna neutralnost radi razbijanja Male Antante i neprijateljskog >bruća koji nas je stezao sa istoka i radi sprečavanja povratka Habsburga. Nama je ona bila potrebna, dalje, za proširenje naše sirovinске baze baze za snabdevanje životnim namirnicama, a bila nam je potrebna kao etapa na našem putu za Malu Aziju. Zapadne sile to znaju i zbog toga nam to osporavaju svim sredstvima koja im stoje na raspolaganju.

² Jugoslavija je bila izložena blagom pritisku Nemačke i Italije da napusti >ruštvo naroda, ali je ona izbegavala da to učini javnim gestom. Aleksandar >incar-Marković je aprila 1939. izjavio Ribentropu da Jugoslavija smatra da je >ruštvo naroda „odumrlo“. Kraljevina je bila napustila Stalnu delegaciju u Ženevi i akreditovala svog poslanika u Bernu. Balkanski pakt bio je bez praktičnog načaja, jer je van njega ostala Bugarska. Jugoslavija se izjašnjavala da će u eventualnom ratu ostati po strani, što je Nemačkoj odgovaralo, s obzirom na to da je bila jedan od važnih nemačkih snabdevača poljoprivrednim proizvodima i ireko potrebnim sirovinama.

Osovina je okupacijom Albanije povukla prvu debelu crtu preko njiho vog računa i za nas je tu stvorila novu etapu, tako da se danas ključni položaj nalazi već u Bugarskoj.

Kao i dosada, nama je potrebna jaka Jugoslavija, koja će s nama biti u savezu, ako želimo da pozadinske komunikacije na pravcu ka Jugoistoku budu obezbeđene.³

Aprilski rat 271.

NEMACKO POSLANSTVO U TIRANI O RASPOLOŽENJU ZA STVARANJE VELIKE ALBANIJE

20. avgusta 1939.

Prilikom prijema grofa Čana, tiranski prefekt u svom pozdravnom govoru istakao je nadu u ujedinjenje sa svim Albancima s one strane granice i u stvaranje Velike Albanije uz pomoć fašističke Imperije. Svoj odgovor Čano je završio sa „Živela Velika Albanija“. Na ulicama bile su istaknute plakate sa natpisom „Duče, misli na svu našu braću“.

Poslanik saznaje da se već danima službenicima i privatnim licima daju uputstva da demonstriraju za prisajedinjenje Albaniji grčke Čamerije i jugoslovenskog Kosova: već dolazi do manjih demonstracija te vrste.

Jugoslovenski poslanik smatra da ova provokacija Jugoslavije jako otežava položaj beogradske vlade i da će znatno olakšati rad protivnika Osovine. Grčki predstavnik ocenjuje ovu provokaciju kao meru za zastrašivanje susednih država Albanije ..⁴

Aprilski rat 1941, 295.

SPOLJNOPOLITIČKI POLOŽAJ JUGOSLAVIJE U NEMAČKIM ANALIZAMA

Avgusta 1939.

... Iako je Jugoslavija među balkanskim državama, uprkos neposrednom susedstvu sa Italijom, najmirnije reagovala na okupaciju Albanije, ipak je baš to dalo povoda suviše jakim bojaznima koje sve vi-

³ Nemačka je smatrala da Jugoslaviju treba pridobiti na stranu fašističkih sila mirnim putem, stvarajući od nje značajni eksploatacioni centar za potrebe nemačke mirnodopske i ratne privrede. Otuda nemački izvor i govori da posle Albanije težište aktivnosti treba prebaciti prema Bugarskoj. Italija je zauzimanjem Albanije dobila novo uporište za dalje prodiranje na Balkan. Italijansko-grčki rat započeo 28. oktobra 1940. to ubedljivo pokazuje. Jugoslavija je na celoj dužini svojih granica sem juga, prema Grčkoj, bila posle aprila 1939. pod pritiskom Nemačke i Italije i ostalih revizionističkih država. Italijani su počeli da grade ceste strateškog značaja prema jugoslovenskoj granici. Oživeo je rad Kosovskog komiteta sastavljenog od emigranata koji su pobjegli sa Kosova, iz Metohije i zapadne Makedonije.

⁴ Italijanska obaveštajna služba koristila je u protivjugoslovenskom radu albansku iredentu. Iz Albanije su na teritoriju Jugoslavije upadale kačakačke bande. Raspirivana je iredentistička aktivnost na Kosovu i Metohiji. Zahtevi albanskih iredentista obuhvatali su jugoslovenske krajeve u kojima su živeli Albanci (Arnatu), kao i severni Epir u sastavu Grčke. Sa porastom fašističke agresije i u Bugarskoj su počeli pojačani zahtevi legalnih emigrantskih organizacija, iza kojih je stajala bugarska vlada, mada se nije javno izjašnjavala. Do pojačane aktivnosti ovih organizacija doći će naročito sa dolaskom na vlast germanofilske vlade Bogdana Filova.

še ispoljavaju svoje dejstvo. U beogradskim krugovima tvrde se da je od vremena okupacije Albanije od strane Italije aktivnost albanskih bandi u Makedoniji porasla, što se pripisuje italijanskom uticaju i oživljavanju stare albanske iredente. Isto tako, sa zabrinutošću se uočava da je i bugarsko-makedonska akcija u jugoslovenskoj Makedoniji dobila nove impulse. Sve te stvari u široj javnosti, a pre svega u štampi, ne razmatraju se i, da bi se po mogućnosti izbeglo povećanje uzbuđenja, uopšte se prećutkuju. Međutim, na merodavnim mestima one su predmet ozbiljnih briga ...⁵
Aprilski rat 1941, 299.

NEMAČKE ANALIZE O UTICAJU EVROPSKIH ZBIVANJA U JUGOSLAVIJI

Oktobra 1939.

Jugoslovenska iskustva i zaključci

U poslednje vreme tri činjenice su odlučujuće uticale na formiranje stava ne samo službenih jugoslovenskih krugova već i široke javnosti:

1) Ishod nemačkog ratnog pohoda u Poljskoj i katastrofalan slom poljske države.

2) Učešće Rusije i činjenica da se Rusija približila jugoistočnoj Evropi i da se shvatilo da je odsada i ona faktor koji određuje razvoj u jugoistočnom evropskom prostoru.

3) Iskustva koja su stečena u Jugoslaviji tokom sprovođenja vojnih mera.

Sjajan uspeh nemačkog oružja u Poljskoj ovde je, prirodno, ostavio najdublji utisak. Dok je, s jedne strane, taj uspeh potvrdio ono visoko mišljenje o nemačkoj vojsci koje se oduvek imalo u Jugoslaviji, on je, s druge strane, naročito u vojnim krugovima, doveo do u izvesnoj meri deprimirajućeg saznanja da Jugoslavija na osnovu sadašnjeg stanja svog naoružanja u vojnom pogledu ne može više da predstavlja onaj faktor koji je daleko manja Srbija još za vreme svetskog rata predstavljala. Odatle se baš za vojne krugove nameće zaključak da Ju-

⁵ Nosilac terorističke aktivnosti protiv Jugoslavije na tlu Makedonije bila je VMRO Ivana Vanče Mihajlova koji se izjašnjavao za nezavisnu Makedoniju koja se navodno ne bi nalazila pod vlašću Bugarske, da bi se izbegli nesporazumi između balkanskih država. Boreći se protiv srpske vladavine nad Makedonijom, VMRO je stvarala utisak nezavisnog faktora u odnosu na Sofiju koja je polazila od politike priključenja Makedonije Bugarskoj. Makedonci su tretirani kao makedonski Bugari. Na Ohrid se gledalo kao na glavno bugarsko svetište u prošlosti. Mada zvanična Bugarska nije javno ptezala ovo pitanje, vezana i Paktom o večnom prijateljstvu iz 1937, ona je praktično pomagala makedonske organizacije u Bugarskoj. Bugarska buržoazija, podržana kraljem i vojnim krugovima, nije mogla da se oslobodi mita sanstefanske Bugarske koja nije nikada bila ni stvorena, s obzirom na to da je Berlinski kongres zatražio da se ona povuče u svoje geografske i etnografske granice. Teza o bugarskim Makedoncima zasnivala se, između ostalog, i na tome što su Makedonci podlegali bugarskoj crkvenoj organizaciji (tzv. egzarhatu). Nemačka je po drugi put u ovom veku bila sila preko koje su ekspanzivni i šovinistički delovi bugarske buržoazije nameravali da ostvare san o bugarskom prvenstvu na Balkanu. Prve šovinističke manifestacije pojavile su se sa dobijanjem „južne Dobrudže“ od Rumunije. Cela Bugarska je tada odjekivala od „dobrudžanskog marša“. Celokupni zahtevi, još prikriveni, obuhvatali su, sem zapadnih pokrajina u Jugoslaviji, grčki deo istočne Makedonije i zapadni deo Trakije, sa izlaskom na Egejsko more.

goslavija mora da čini sve da svoje naoružanje, koje ima veoma mnogo nedostataka, poboljša, da svoju neutralnost po svaku cenu očuva. Ovde su svesni da bi se neizbežno doživela sudbina Poljske ako bi Jugoslavija, na ovaj ili na onaj način, bila uvučena u rat protivu neprijatelja koji se bori modernim oružjem. Ovo saznanje baš za vojne krugove ima u sebi nečeg obespekijavajućeg, ali u isti mah dovodi do jasnih shvaćanja o mogućnostima Jugoslavije.

Pojava Rusije kao faktora na Jugoistoku vrši iz osnova nov uticaj na merodavne političke krugove i na široke mase. Prvi, koji su veoma konzervativni i apsolutno antiboljševički raspoloženi, naročito oni bliski dvoru, u toj činjenici vide veliku opasnost. Naročito okolina Kneza namesnika uočava opasnost od boljševičkog inficiranja, a i opasnost od oživljavanja panslavističke misli među balkanskim Slovenima. Da se ti krugovi odlučno protive svakom boljševičkom uticaju, poznato je već odavno. Oni sada ponovo pokazuju svoju nenaklonost prema svakom panslavističkom uticaju, koji takođe smatraju opasnim, jer su nerealni i romantični. Isti tok misli kao i u krugovima bliskim dvoru postoji i kod jednog dela visokog klera pravoslavne crkve i, prirodno, kod katoličkog klera..⁶

Aprilski rat 1941, 397.

ALEKSANDAR CINCAR-MARKOVIC O STAVU JUGOSLAVIJE PREMA GRCKO-ITALIJANSKOM SUKOBU

1. novembra 1940.

Razvoj događaja u vezi sa grčko-italijanskim sukobom pratimo s najvećom pažnjom, ali i sa potrebnom hladnokrvnošću. Nastojavamo da se sukob ne proširi na ostali deo Balkana. Grci od nas nisu tražili drugo osim da ne dopustimo tranzit talijanskih trupa preko naše teritorije. Turci izjavljuju da se neće intervenisati dok Bugarska ostane mirna. Bugari izjavljuju da se neće mešati u sukob.

Talijanska vlada pružila nam je detaljna obaveštenja odnosno akcije protiv Grka i dala nam prijateljska uveravanja što se tiče nas. Od govorili smo da se naš prijateljski stav prema Italiji ne menja i izrazili nadu da ovaj sukob neće dovesti do daljih komplikacija.

Nemci su nam sa svoje strane najavili da ne žele proširenje ratnih komplikacija...

V. Terzić, n. d., 289.

⁶ Nemačka armija porazila je Poljsku za manje od mesec dana, jer poljska vojska nije mogla da se suprotstavi modernom naoružanom Vermahtu, a, na drugoj strani, žrtva je ostala bez efikasnije pomoći zapadnih sila — Francuske i Velike Britanije. Na osnovu tajnog sporazuma između SSSR-a i Nemačke došlo je do četvrte podele Poljske. Brzi poljski poraz, sa varvarskim bombardovanjem Varšave, uticao je na vojne i političke krugove malih **država** krajnje depresivno u suočavanju sa slabošću vlastitog naoružanja. Francuska vojna katastrofa maja — juna 1940. dovršila je iluziju o moći zapadnih demokratskih država, sa strahovitim posledicama na svest o mogućnosti odupiranja fašističkom agresoru. Za nepunu godinu dana drugog svetskog rata male zemlje su se mogle uveriti da je Mažino linija obična zabluda Francuske, jer se jednostavno može zaobići, da je francuska vojna sila i doktrina, dotle smatrani bez premca, nedorazla da se nosi sa novom ratnom tehnikom Nemačke i novim načinom vođenja rata. Jedan dosta nepoznati general (sa „tri **zvezdice**“) **Sari de Gol** bio je usamljeni vojnik koji je uzalud upozoravao na potrebu reorganizacije armije i usvajanja novog načina vođenja rata.

2. novembra 1940.

„Još pre početka sadašnjeg rata u Evropi Jugoslavija je dosledno sprovodila na Balkanu i u Podunavlju jednu konstruktivnu politiku mira ulažući sve napore da na prvom mestu stvori dobre i prijateljske odnose sa svim susednim zemljama, a naročito sa dvema susednim velikim silama, Nemačkom i Italijom.

Kada je izbio sukob između velikih sila, Jugoslavija je odmah objavila striktnu neutralnost koja nije bila uslovljena ničim drugim sem poštovanjem njene nezavisnosti i bezbednosti njenih granica. Lojalnim sprovođenjem ovakve politike, Jugoslavija je najbolje služila životnim interesima svoga naroda, a s druge strane odgovorila je potpuno i svojim dužnostima korektnog susedstva, na čemu je ne jedanput dobila kategorična i otvorena priznanja Berlina i Rima.

Poslednji sukob između Italije i Grčke, koji Jugoslavija duboko žali, jer je u iskrenim prijateljskim odnosima s obema zemljama, preneo je rat na Balkan, te je razumljivo što Jugoslavija mora pratiti sa najvećom pažnjom novostvorenu situaciju, ulažući i dalje svoje snage da se sačuva mir, S obzirom na svoje dosadašnje držanje, Jugoslavija se nada da daljim razvojem događaja na Balkanu njeni interesi neće biti ugroženi ni sa koje strane”.⁷

Isto, 290.

SAOPŠTENJE JUGOSLOVENSKE VLADE POVODOM BOMBARDOVANJA BITOLJA

9. novembra 1940.

„Povodom bombardovanja Bitolja, u očekivanju završetka ankete koja je u toku, Kraljevska vlada učinila je potreban korak kod vlada u Atini, Rimu i Londonu i izložila je ovaj slučaj povrede jugoslovenske teritorije od strane oružanih snaga jedne od zaraćenih sila koje su vojnički angažovane na grčko-albanskoj granici.

Kraljevska vlada upozorila je zaraćene strane na neželjene posledice koje bi ponavljanje ovakvih incidenata moglo proizvesti i izrazila je nadu da će se od njihove strane preduzeti potrebne mere, kako se takvi incidenti ne bi ponovili.

Kraljevska vlada rezerвисала je sebi pravo da na osnovu rezultata mkete naknadno formuliše zahteve za pravičnu naknadu lične i materijalne štete koja je ovim bombardovanjem pričinjena”.⁸

Isto, 294.

⁷ Jugoslavija se izjasnila za neutralnost i odbranu svojih granica ako bude lapadnuta. Statička neutralnost koju je Jugoslavija sprovodila pokazala se samo kao privremeno celishodna. Jugoslovenski vojni krugovi su smatrali da je zemlja nesposobna za rat. General Milan Nedić je tražio okupaciju Soluna, čime je praktično stajao na stanovištu da se pride Osovini napadom na saveznicu Jugoslavije — Grčku, i na taj način preduprede Itaiijani. Italijansko bombardovanje Bitolja 5. i 6. novembra 1940. bilo je vid opomene Kraljevini Jugoslaviji da se uzdrži od sukoba u toku.

⁸ Nemoć Jugoslavije simbolično pokazuje i pozivanje dela oficira i vojnih obveznika na vežbu radi popune nekoliko pukova. Iluzije Vlade o poštovanju „striktnе neutralnosti” Jugoslavije biće razvejane kroz tri-četiri meseca, čim je lošo do iskrcavanja britanske Nilske armije pod komandom generala H. Vilsona i Pireju.

Maja 1940.

... Komunistička partija Jugoslavije ukazivala je posljednjih godina stalno na opasnost koja prijete Jugoslaviji, ali je istovremeno ukazivala i na put kojim treba da ide Jugoslavija da bi osigurala svoju nezavisnost i izbjegla opasnosti da bude uvučena u rat. Taj put na koji je naša Partija ukazivala bio je da Jugoslavija uspostavi diplomatske veze sa Sovjetskim Savezom, da stvori s tom velikom i moćnom zemljom čim tješnje kulturne i ekonomske veze i konačno — što je u današnjem momentu za našu zemlju najvažnije, da stvori pakt o uzajamnoj pomoći, jer ne samo mi komunisti nego i sav ostali radni narod Jugoslavije jedino u tome vidi spas. Dokaz za to jeste činjenica da je čitav naš narod oduševljeno pozdravio put trgovinske delegacije u Moskvu i da sada s pravom očekuje hitno ostvarivanje tih veza koje smo mi gore naveli i koje smo uvijek tražili.

A sada naš odgovor raznoj gospodi reakcionarima koji kleveću našu Partiju, i ne samo našu Partiju nego i naprednu omladinu Jugoslavije zbog „defetizma", „pacifizma" itd.

... Mi nismo nikakvi defetisti ni pacifisti (o tome ćete se vi još imati prilike uvjeriti), nego mi nećemo da naš narod bude gurnut u katastrofu ratnog pustošenja, nećemo da on bude oružje u rukama tzv. zapadnih lažidemokratija ili bilo koje druge imperijalističke sile u ovom imperijalističkom ratu, već odlučno tražimo i ukazujemo, kao što smo već naveli, put kojim naša zemlja treba da ide da bi izbjegla toj opasnosti. Mi tražimo odlučno da se prestane s takvom kolebljivom i sumnjivom neutralnošću, koja nosi narodnu propast. Mi tražimo ponovo da se čim prije uspostave diplomatski odnosi i pakt o uzajamnoj pomoći sa SSSR-om, s tom zaista neutralnom i najjačom silom svijeta koja je kadra da brani i štiti svoje saveznike, koja se bori dosljedno za mir i neće dozvoliti da se ratni požar prenese na balkanske zemlje . . .⁹
J. B. Tito, *Sabrana djela*, 6, 71—72.

IK KI O OBARANJU VLADE I USPOSTAVLJANJU ISTINSKE NARODNE VLADE KAO AKCIONOJ PAROLI

15. septembra 1940.

... Za zahtjev da se obori vlada i da se uspostavi istinska radničko-seljačka vlada kao za akcionu parolu koja bi u ovoj situaciji značila zavođenje diktature proletarijata, u Jugoslaviji još ne postoje sve pretpostavke. Uticaj Partije se osjeća samo kod relativno malog dijela industrijskog radništva, dok je on na selu još veoma slab. Ni dosadašnji

⁹ Komunisti su zahtevali zaključenje diplomatskih odnosa između Kraljevine i SSSR-a, kao i oslon na SSSR. Sovjetska Rusija je takode stavljala do znanja Nemačkoj svoje prisustvo na Balkanu tim pre što će od juna 1940. i ona doći na prag Balkana, povraćajem severne Bukovine i Besarabije. Rumunija je bila osakaćena, jer su deo Erdelja bečkom arbitražom dobili Mađari, a na osnovu sporazuma u Krajovi Bugari su poseli južnu Dobrudžu. Građanske snage su kritikovale KPJ zbog defetizma, jer su organizacije u Crnoj Gori tražile demobilizaciju, što je CK KPJ osudio na Petoj zemaljskoj konferenciji. Iako su komunisti Jugoslavije gledali na Pakt o nenapadanju između Nemačke i SSSR-a kao na pri-

uspjesi Partije nisu bili dovoljni da se ona organizaciono utemelji u masama. U ocjeni situacije i u svom postavljanju pitanja Partija se oslanja u suštini na raspoloženje masa, pa i na raspoloženje u krugovima vojnika, štaviše i nekih oficira, koji ispoljavaju nezadovoljstvo i negodovanje zbog politike vlade i građanskih stranaka i pokazuju simpatije za Sovjetski Savez. Ova raspoloženja se nikako ne smiju potcjenjivati: ona će zbog daljeg zaoštavanja situacije uslijed razvitka imperijalističkog rata i dalje rasti i stvarati povoljno tlo za organiziranje borbe masa. Ali isticanje takve akcione parole izoliralo bi Partiju od velikog dijela radnih ljudi, naročito od seljaka i zanatlija, koji se mogu pridobiti za borbu protiv vladajućeg režima i za borbu za nezavisnost naroda Jugoslavije, ali koji još nisu spremni da se bore za proletersku diktaturu. Takva akciona parola mogla bi poslužiti i stranim imperijalističkim silama kao povod za miješanje u unutarnje odnose Jugoslavije da bi se pred buržoazijom pojavile kao spasioci od boljševizma. Djelatnost Partije u smislu ove akcione parole dovela bi do toga da se avangarda radničke klase nađe u borbi u kojoj bi njen poraz unaprijed bio siguran, i to kako zbog pritiska reakcionarnih snaga u zemlji tako i uslijed pomoći koju bi tim snagama pružile strane vojne snage. Isticati takvu parolu značilo bi takođe potpuno izgubiti iz vida međunarodnu situaciju stvorenu imperijalističkim ratom i stanje na Balkanu. Partija se veoma ozbiljno mora suprotstaviti špekulacijama o pomoći Crvene armije Sovjetskog Saveza u nekoj sličnoj avanturi.

Sadašnja situacija zahtijeva, od KPJ najveću mobilizaciju radnih masa u borbi za konkretne zahtjeve u cilju poboljšanja materijalnog položaja radnika, seljaka, zanatlija, intelektualaca, štrajkaški pokret radničkih masa treba što više podsticati, mada svaki štrajk ne treba povezivati s demonstracijama. Neophodno je veće uvlačenje omladine i žena u organiziranu borbu masa, zbog čega Partija mora više nego do sada isticati u prvi plan zahtjeve tih slojeva. Partija mora svom snagom proširivati rad na selu, jer je on bitan faktor u podršci koju štrajkaškoj borbi radnika mogu pružiti seljačke mase i u stvaranju uslova za opštu masovnu političku borbu. S tim treba tijesno povezivati borbu za mir i borbu protiv imperijalističkog rata, protiv kapitulantskih tendencija u redovima buržoazije pred imperijalističkim silama i bobru protiv uvlačenja jugoslovenskih naroda u rat.

Pod parolom nezavisnosti naroda Jugoslavije, njihovog prava na nacionalno samoopredeljenje i njihovog uzajamnog pomaganja u borbi protiv svakoga nasilja treba u masama i u građanskim krugovima razviti snažnu agitaciju protiv kapitulantskih tendencija u redovima buržoazije i vlade pred planovima njemačkog i talijanskog imperijalizma o podjeli Jugoslavije. Doduše, Partija ne ističe parolu odbrane granica današnje jugoslovenske državne tvorevine, niti će kao izolirana snaga istaći parolu pružanja oružanog otpora napadu stranih imperijalističkih sila, ali ona ipak mora u narodu, u građanstvu i u vojsci podržavati svaku težnju za organiziranjem vojnog otpora da bi se time pojačao

vremen akt, nisu mogli ostati nezbunjeni pred tim neočekivanim činom. Za razliku od drugih komunističkih partija, oni nisu podlegli defetizmu, što se vidi iz linije Partije posle vojnog sloma Francuske. Na Petoj zemaljskoj konferenciji, oktobra 1940, formulisana je linija odbrane zemlje. Sama propaganda KPJ prihvatila je rečnik Kominterne o imperijalističkom karakteru rata, socijaldemokratiji kao izdajničkoj snazi i saradniku fašizma, ali od sredine 1940. napadajući zapadne sile, nije štedela ni fašizam.

otpor kapitulantskim tendencijama i povećala mogućnost oružanog otpora. Ako bi bez oružanog otpora došlo do podjele jugoslovenske države na državu pod protektoratom Njemačke i Italije, Partija će morati da organizira mase za borbu protiv izdaje jugoslovenske buržoazije i protiv nasilnih mjera stranih imperijalističkih sila.

Partija mora imati u vidu da ove sile vode kampanju za podjelu Jugoslavije obećavajući pojedinim narodima nacionalnu samostalnost. Utoliko više Partija mora isticati nužnost međusobnog pomaganja jugoslovenskih naroda u borbi protiv nasilja stranih sila i potrebu internacionalne solidarnosti radnih masa. Za organiziranje borbe za nacionalnu slobodu i nezavisnost jugoslovenskih naroda od najvećeg značaja je populariziranje politike mira Sovjetskog Saveza, socijalističkih mjera sovjetske vlade u oslobođenim zemljama (Besarabiji, sjevernoj Bukovini, zapadnoj Ukrajini, zapadnoj Bjelorusiji, Litvaniji, Letoniji, Estoniji) i stvaranja socijalizma u Sovjetskom Savezu da bi se time postojeće simpatije za Sovjetski Savez i u radnim masama Jugoslavije pojačale do njihove spremnosti za borbu za uspostavljanje prijateljstva i najčvršćeg saveza naroda Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom . . .¹⁰
Isto, 202—4.

GEORGI DIMITROV JOSIPU BROZU TITU

22. marta 1941.

Preporučujemo da se zauzme odlučan stav protiv kapitulacije pred Njemačkom. Podržavati pokret za svenarodni otpor politici ratne naježde. Zahtijevati prijateljstvo sa Sovjetskim Savezom . . .¹¹
Isto, 213.

GEORGI DIMITROV JOSIPU BROZU TITU

29. marta 1941.

Izričito savjetujemo da se na ovoj etapi ograničite na intenzivno i umjesno objašnjavanje masama stava koji ste zauzeli, ali odustajući od uličnih demonstracija i na svaki način izbjegavajući oružane sukobe masama s vlastima. Ne prepuštajte se trenutnim raspoloženjima. Ne zanosite se bučnim i na izgled efektnim istupanjima, već svu svoju pažnju usredsredite na objašnjavanje naših principa i parola, naše komunističke politike; na učvršćenje Partije, na zbijanje i organizovanje snaga radničke klase, seljačkih masa i radnog naroda grada i na svestrano pripremanje tih snaga; na jačanje i širenje našeg uticaja među vojskom i omladinom. Ne istrčavajte se. Ne nasjedajte provokacijama neprijatelja. Ne stavljajte pod udar i ne bacajte prevremeno u vatru avangardu

¹⁰ Poruka iz Moskve govori da su skoro istovremeno postojale ideje i na komunističkoj i na građanskoj strani, kao i na britanskoj, da se sruši vlada u Jugoslaviji, pa i u Bugarskoj (predlog Jovana Đonovića polovinom 1940), ali su odbačene kao nesazrele u toj fazi rata (Britanci), a kao avanturističke od strane KI, jer su mogle stvoriti osnovu da se u stvari Jugoslavije umešaju „imperijalističke sile“ pod vidom odbrane od boljševizma.

¹¹ Direktiva Dimitrova za davanje otpora kapitulaciji doneta je istovremeno sa pritiskom zapadnih sila (Velike Britanije i SAD) na režim da ne pristupi Trojnom

naroda. Još ni izdaleka nije nastupio trenutak odlučnog okršaja s neprijateljem. Osnovni zadatak Partije sad se sastoji u tome da neumorno objašnjava svoja gledišta i da svestrano priprema sebe i mase. Primite to na znanje i izvršenje. Potvrdite prijem ovog pisma. Informišite redovno.¹²

Isto, 215.

TITO NA PARTIJSKOM SAVETOVANJU U BEOGRADU

29. marta 1941.

Dvadeset sedmi mart je jedan krupan politički događaj, koji prevazilazi okvire naše zemlje i koji će imati značajne posledice. Njime je nanet jak udar neprijatelju — silama Osovine. Nova vlada generala Simovića jeste korak napred, ali je ne treba precenjivati, jer njen sastav nije jedinstven. U njoj je većina anglofila i reakcionara. Prema toj vladi treba se odnositi po rezultatima njenog rada, ali na nju treba vršiti stalno pritisak da radi po želji naroda — Komunističke partije. Pakt je pao. Rat je neizbežan, zemlja će biti napadnuta, pa je potrebno napadaču pružiti što jači otpor, koji se mora iz dana u dan jačati i pri^premati još pre nego što napad bude izvršen, kako bi zemlja vojnički i politički bila ujedinjena.

Iz toga za komuniste proističe jasan stav i dužnosti: još više pojačati antifašistički front aktivne odbrane zemlje pred napadačem. Komunisti se moraju listom odazvati mobilizaciji,. U vojsci moraju najdoslednije da se zalažu za podizanje borbenog duha otpora, da se bore protiv pete kolone, protiv naginjanja kapitulaciji koja bi vodila izdaji zemlje.

Da se odmah stvore nova rukovodstva u pozadini, mala ali ekspe-ditivna, uglavnom od žena i onih muškaraca članova Partije, koje ne obuhvata mobilizacija.

Osnovna linija rada je: rat je odbranben i pravedan za nas, jer se borimo protiv napadača za slobodu i nezavisnost naše zemlje. Zato svim snagama nastojati da se neprijatelju pruži što veći otpor. Zahtevati savez i naslon na SSSR, koji jedino može pomoći i olakšati našoj zemlji.¹³

Isto, 214.

¹² Posle nove direktive Dimitrova obustavljene su demonstracije i manifestacije KPJ za koje je inače postojao plan da se nastave i narednih dana.

¹³ Titovo izlaganje poznato je prema izjavi člana PK KPJ za Srbiju Vasilija Žuhe datoj na isledenju posle hapšenja 1943.

ANTIJUGOSLOVENSKA AKTIVNOST USTAŠA

IZVOD IZ JEDNE TAJNE I NAJSTROŽE POVERLJIVE OKRUŽNICE, KOJU JE VODSTVO HRVATSKOG NARODNOG POKRETA UPUTILO ORGANIZACIJAMA

28. avgusta 1939.

. . . Hrvatski seljački narodni pokret, za razliku od ostalih hrvatskih narodnih pokreta i van domovine, neće, da ubaci hrvatski narod u borbe, koje bi mogle da mu naškode i da stave u pogibelj postignuće hrvatskih narodnih konačnih ciljeva, koji jesu i ostaju uvijek isti i nepromjenjeni, t.j. puna Sloboda i državna Nezavisnost.

Hrv. seljački narodni pokret teži i nastoji, da iskorišćavajući svaku situaciju postigne što veći uspjeh i baš je zato sklopljen „sporazum“ kao zgodno sredstvo i oružje borbe hrv. narodnog seljačkog pokreta.

Neka stoga svakome bude jasno, da „sporazumom“ vodstvo hrv. narodnog seljačkog pokreta nije se odreklo postignuća krajnjih ciljeva hrvatskog naroda . . .

II. „Sporazumom“ smo postigli, da su naši pouzdanici kao „hrvatski“ ministri ušli u centralnu vladu.

Treba da se oni uvijek, u štampi u našim izjavama i govorima, konsekvntno nazivaju „hrvatski ministri“, jer se time ističe njihov položaj.

Postigli smo time: a) sudjelovanje u vladanju, dakle uticaj u vladanju; b) kontrolu vladanja tj. saznanje o odlukama vlasti i c) kontrolu prihoda sa pravom da iskorišćujemo prihode za ciljeve hrvatskog narodnog pokreta."

Na taj način je beogradska centralna vlast jako oslabljena, i bez obzira na umanjeno područje njenoga uticaja posebnim položajem Hrvatske. Sudjelovanje hrvatskih ministara u toj vladi činimo uvijek ovim o daljim ustupcima na štetu države.

Pri svakoj zgodnoj prilici hrvatski ministri zaprijetiti će ostavkom i time izvojštiti daljnje ustupke hrvatskoj posebnosti.

Jer, vlada je od njih ovisna, bez njihova sudjelovanja nema vlade! Taj položaj daje hrvatskim ministrima ključ, koji im otvara sve i omogućuje izvanredno iskorišćavanje svih prigoda.

III. Kneza Namjesnika držimo u našoj vlasti. Pred njime smo uvijek na oko ponizni i vijerni, ali u suštini, on je igračka u našim rukama! . . .

V. U našoj štampi, u našim razgovorima i u našim izjavama treba i poslije sporazuma nastaviti udaranjem protiv beogradske hegemonije, treba naglašavati zlodjela diktatorskih režima, treba napadati sve one, koji ne shvaćaju da je svakoj akciji i ideji narodnog i državnog jedinstva za uvijek odzvonilo, treba tražiti daljnje izgrađivanje autonomije i nag-

lašavati nezadovoljstvo sa postignutim „sporazumom“, treba se uvijek žaliti da se sporazum ne vrši i ne stavlja u djelo itd. ...

Diranje u oružništvo i vojsku je teško, jer su Srbi tu vrlo osjetljivi, pak bi to izazvalo reakciju. To treba na drugi način potkopati. Neka se pri tome upotrijebe prokušane metode iz austrijskog vremena. Posebno treba pažnju posvjetiti, da naši pristaše vojni liječnici zauzmu važne položaje u vojnim ustanovama. Po njima ćemo slabiti vojsku i rušiti disciplinu u njoj. Svakako treba da organiziramo našu snagu. Imamo Zaštitu. Nju treba dalje razvijati i jačati po selima i gradovima. Nju ćemo predstavljati kao pomoćnicu pri čuvanju reda i mira. Treba nastojati da vlasti dobiju povjerenje u Zaštitu. Ona će na taj način doći do saznanja vojne organizacije. Ali nju treba budno čuvati od uticaja srpske vojske. Njeno organizovanje treba da se ravna po metodama bivšeg hrvatskog domobranstva, isti nazivi, iste oznake, zapovijedi itd. Posebno pak paziti na duh Zaštite, kao i isticati duh hrvatskog narodnog pokreta za posebne hrvatske narodne ciljeve ...

XIII. Treba uvijek isticati da je stanje „sporazuma“ samo prvi stupanj, prvi korak za postignuće daljnjih i viših ciljeva.

Zato neka se uvijek govori i spominje „slobodna i nezavisna Hrvatska“, „Samostalna Hrvatska“ itd. Neka se uvijek govori i piše o „hrvatskim interesima“, „hrvatskim narodnim pravima“, „hrvatskoj državnosti“ itd. Narodne mase neka su budne uvijek. Njima treba uvijek spominjati „hrvatsko narodno zastupstvo“, „hrvatske narodne zastupnike“, „Hrvatski Sabor“, koji da će donášati samostalne odluke itd. itd.

XIV. Protivnike uvijek žestoko napadati. Prikazivati ih kao nosioce korupcije, oštećivanja hrvatskih interesa, kao krvnike hrvatskog naroda, kao izdajnike kojima da će suditi narodni sud itd. itd. Treba omalovažavati njihova djela, ne spominjati njihovu štampu, izlagati ih poruzi itd.

XV. Držeći se gornjih uputa, mi ćemo izrabiti svaku konjunkturu za svoje ciljeve. Međunarodna situacija ide nam u prilog. Ruši se sistem Versaillesa, a Jugoslavija je tvorevina tog sistema. Naše će vodstvo balansirati između osovine i demokratije. Imamo ljude za jedno i za drugo. Glavno je da se ruši Jugoslavija. Pri tome nas u velike pomaže katolička crkva s jedne strane, a međunarodni komunizam s druge strane. Oni su nam — barem za sada — saveznici. Treba stoga, da izdizemo katoličanstvo kao nešto našega od vijekova. Treba da prikazujemo katoličanstvo kao glavni branič hrvatstva. Na pravoslavlje kao što i na bizantsku kulturu treba navaljivati i isticati, da su to specijalne srpske odlike ...

Naprijed, svi za SLOBODU I NEZAVISNU HRVATSKU! Vjera u Boga i seljačka sloga!¹

Lj. Boban, *Sporazum Cvetković—Maček*, 421—424.

¹ Poreklo ove okružnice Lj. Boban smatra vrlo nejasnim. Tekst je bio dostavljen Generalštabu januara 1941, koji ga je umnožio i poslao raznim organima. Objavili su je F. Čulinović, V. Terzić i Lj. (Boban u svojim studijama. Boban odbacuje pretpostavku da je u pitanju zvanični dokument vodstva HSS. Smisao okružnice je da se Sporazum iz avgusta 1939. „sabotira“, a njega je Hrvatsko narodno zastupstvo prihvatilo, sem Lovra Sušića. Okružnica je, po Lj. Bobanu, postojala, ali je pitanje koliko postojeći dokument odgovara stvarnom tekstu. Za nju je nedvosmisleno da je protivna Sporazumu i da ima jasnu antijugoslavensku orijentaciju. Po našem mišljenju, prihvatljivo je pomenuto stanovište da Maček nije mogao odobriti ovu okružnicu, pogotovu da on nije njen autor, ali nije isključeno da je deo zastupnika ili HSS-ovaca desne orijentacije učestvovao

Rim, 23. januara 1940.

... Pavelić je rekao da je ubeđen u uspeh ustanka, potvrdio je neophodnost da italijanske trupe, u jačini od oko 30.000 ljudi, čim ustanak bukne u Zagrebu, uđu u manje gradske centre i sela, i dodao je da u tako nastaloj situaciji Srbima neće preostati ništa drugo nego da se povuku na teritoriju stare Kraljevine Srbije. Čim ustanak počne Pavelić smatra da će neminovno doći do potpunog raspada jugoslovenskog organizma, onog koji je nastao Ugovorom od 1919. On misli da će biti potrebno, da se ovaj proces raspada ne bi ubrzao, da italijanske trupe uđu u Beograd i uspostave vladu, po mogućstvu sa Stojadinovićem na čelu, koja treba da pregovara sa Italijom i da odredi nove granice Srbije.

Na pitanje grofa Čana, Pavelić je rekao da smatra da bi dolazak italijanskih trupa na Kosovo, sa ciljem da se proširi suverenitet Kraljevine Albanije na to područje, doživeo uspeh. Pavelić potvrđuje reči grofa Čana, tj. da Srbi koji su se stvarno uvek bojali albanskog iredentizma, ozbiljno strepe od albanske oružane akcije. Što se tiče sudbine Slovenije, Pavelić se slaže sa grofom Čanom u pogledu potrebe da se ova pokrajina prilagodi novom režimu koji će, zajedno sa Italijom, uspostaviti hrvatski narod. Neophodno potrebna privredi Hrvatske, pokrajina Slovenija, koja je uvek živela u slozi sa Hrvatskom, moraće da se prilagodi stanju stvari koje će nametnuti Italija.

Pavelić smatra da bi eventualno ustupanje Maribora Nemačkoj moglo predstavljati prirodnu kompenzaciju nemačkim interesima u Sloveniji. On ne krije da će proglašavanje nezavisne države Hrvatske u uniji sa Italijom predstavljati udarac planovima germanizacije, ali smatra da je podrška Italije neophodna katoličkoj Hrvatskoj kako bi se osujetili nemački planovi na Jadranu. Pavelić ujedno ukazuje na značaj koji bi za Italiju u Sloveniji predstavljala kontrola nad velikim rudnikom uglja u Trbovlju.

Grof Čano sa Pavelićem utvrđuje vreme podizanja ustanka i odobrava dosadašnju taktiku hrvatskih nacifašista, ali preporučuje Paveliću da ne žuri sa akcijom zbog očevitih razloga međunarodnog karaktera i da, u svakom slučaju, sačeka „znak“ iz Rima kako bi se izbeglo da ustanak otpočne prerano. Na zahtev grofa Čana, Pavelić formuliše sledeće tačke:

- 1) Hrvatska će biti nezavisna država;
- 2) Hrvatska država će imati monetarnu i carinsku uniju sa Italijom;

u izdavanju pomenute okružnice u istom obliku i istog ili sličnog sadržaja. Ne bi moglo da se isključi da je u jednom obliku ova okružnica tajnim putem stavljena u promet od strane ustaških elemenata, koji su se skrivali iza HSS ili želeli ovu da kompromituju. Boban ističe „bezrezervno protivljenje frankovaca i razočaranje u članstvu HSS, kome je obećavana slobodna Hrvatska“. Isto tako, on navodi da je za razne unutrašnje teškoće traženo objašnjenje u ograničenoj slobodi koju je prema Sporazumu imala Banovina Hrvatska. Otuda je i postojeća atmosfera mogla biti povoljna za pojavu navedene okružnice, odnosno „Izvadka“, iako se sa sigurnošću ne može utvrditi njen autor. Vezivanje porekla ove okružnice za Mačeka potiče otuda što je „vođa“ javno iznosio neke centralne teze ovog dokumenta, a pre svega, da je Sporazum delimičnog karaktera, da nije utvrđena teritorijalna celovitost Banovine i njene nadležnosti. U onovremenim političkim usijanjima krupne Mačekove rezerve prema Sporazumu išle su naruku onima koji su hteli da ovaj dokument — sa formalnim nedostacima u istoriografskom smislu — vežu za tvorca kompromisa.

3) Hrvatska država će imati nacionalnu hrvatsku vojsku — domobranstvo (ono što su Austrijanci nazivali Heimwehren, a Mađari — Honved);

4) Hrvatska država će, u sledećem periodu, obrazovati „personalnu uniju” sa Kraljevinom Italijom. U vezi sa ovim pitanjem dr Pavelić smatra potrebnim, mada se slaže sa grofom Čanom u pogledu celishodnosti personalne unije Kraljevine Italije sa Kraljevinom Hrvatskom, da eventualno pitanje personalne unije ostane u prvoj fazi u tajnosti kako se ne bi pružila mogućnost za prigovore srpskoj propagandi. Ostvarivanje ove unije biće lako kad se Italija definitivno učvrsti u Hrvatskoj ...

Utvrđuje se podizanje ustanka prema sledećim fazama:

1) Proglašavanje hrvatske nezavisnosti u Zagrebu od strane ... Pavelić, obrazovanje hrvatske vlade, poziv italijanskim trupama da intervenišu radi održavanja hrvatske nezavisnosti.

2) Ulazak italijanskih trupa u Hrvatsku, predvođenih od ustaša koji sad borave u Italiji. Prvi cilj — Zagreb; krajnji cilj u slučaju srpskog otpora, ušće Save i Dunava ili Gvozdена kapija.

3) Potpuna okupacija Hrvatske, deklaracija o personalnoj uniji.

Razmatrana je situacija koja će nastati u Jugoslaviji proglašenjem nezavisne države Hrvatske i ukazano je na verovatnu budućnost drugih pokrajina, i to: Crne Gore koja bi, s obzirom na njen slovenski karakter, mogla biti uređena kao nezavisna država; Slovenije, koja će ostati hrvatska, dok će se Italiji ustupiti ostrva oko Zadra, kako bi se ovom gradu obezbedio lakši pristup moru .. ?

Aprilski rat 1941, 555—7.

MEMORANDUM PETORICE

Zagreb, 31. marta 1941.

... Na sastanku velikog dela poslanika i zastupnika vlasti Banovine Hrvatske, zastupnika hrvatskih kulturnih i ekonomskih institucija iz svih istorijskih krajeva Hrvatske bez razlike na političku pripadnost, održanom u Zagrebu 31. marta 1941. godine, izložena je politička situacija i položaj hrvatskog naroda u okviru Jugoslavije posle državnog puča u Beogradu 27. marta i jednodušno doneta sledeća rezolucija:

„Da hrvatski narod posle ovih događaja ne može više verovati da mu je u Jugoslaviji moguć miran život i nacionalni razvitak, da kod srpskog naroda postoji čvršća volja da Jugoslavija uđe u rat protiv Nemačke, dok hrvatski narod želi mir i saradnju sa nemačkim narodom i smatra da je srpski narod protiv novog poretka u Evropi, — dok hrvatski narod ima razumevanja i želi jedan novi i pravičniji poredak u Evropi; da se predstavnici srpskog naroda nalaze u službi engleske poli-

² Čano se sastao sa Pavelićem u prisustvu šefa svoga kabineta Filipa Anfuza i markiza Bombelesa, zainteresovan da sazna što više o izgledima za ustanak u Hrvatskoj, obliku vlade koji će Pavelić uspostaviti, kao i o reakciji „Srba” na ustanak. Čano je i ovom prilikom razvijao ideje o personalnoj uniji Italije i Hrvatske i njenim konkretnim oblicima. Obecao je da će Paveliću staviti na raspolaganje sva potrebna sredstva za efikasno rukovođenje pokretom. Italijanska politika jasno otkriva igru na dva koloseka: preko Mačeka, koji je odstupio od ispitivanja terena čim je saznao za ideju o personalnoj uniji, i preko ustaške terorističke skupine, koja je od svog nastanka uživala gostoprimstvo fašističke Italije. Italijanski ministar nije na ustaše ni mogao drukčije gledati nego kao na snagu koju uvek može iskoristiti u bilo kojem pothvatu rušenja Jugoslavije.

tike koja i iz sopstvenih interesa svim silama radi na tome da na Balkanu izazove nemir, nered i rat, dok hrvatski narod ne želi da služi interesima Engleske, koja je uvek podržavala hegemoniju Srba nad Hrvatima" ...

I Jugoslavija je prestala da postoji.

Stvara se slobodna Hrvatska država u svojim istorijskim i etnografskim granicama, uključujući tu Prekomurje, Međumurje, Slavoniju, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu i hrvatski deo Vojvodine.

II Do donošenja ustava (odnosno zakona državne vlasti) izvršnu i zakonodavnu vlast vršiče nova hrvatska nacionalna vlada sa sedištem u Zagrebu.

III Dostavljajući ovu odluku vladi Rajha, hrvatski predstavnici mole vladu Rajha da izdejstvuje priznanje hrvatske države od strane sila Osovine.

IV Radi obezbeđenja samostalnosti i nezavisnosti novostvorene hrvatske države predstavnici hrvatskog naroda, u ime čitavog hrvatskog naroda, mole vladu Rajha za neposrednu zaštitu i pomoć ..³

V. Terzić, n. d., 498.

³ Joahim fon Ribentrop je 31. marta preko konzulata u Zagrebu radio-telegramom dostavio sledeću poruku: „Molimo da saopštite dr Mačeku na način koji vam bude izgledao podesan, aii koji ipak mora biti strogo poverljivog karaktera, u odgovor na njegove zahteve, koji su nam stigli različitim putevima, a kojima je tražio naše mišljenje, sledeće: Neodložno odvrćamo njega i sve ostale hrvatske vođe da ma u kom obliku sarađuju sa današnjom beogradskom vladom. Naravno da davanje ovakvog saveta sa naše strane valja da ostane u najstrožijoj diskreciji. Ako bi postupio po našem savetu, želeli bismo da ostanemo s njim u vezi koju i on sa svoje strane mora obezbediti određivanjem podesnih posrednika.“ U drugom telegramu kaže se da se Mačeku i drugim hrvatskim vođama saopšti „da u okviru novog poretka predviđamo samostalnu Hrvatsku ako Jugoslavija propadne zbog svojih grešaka. Hrvatske vođe će najviše pridoneti ostvarenju tog cilja, ako se uzdrže od bilo kakve saradnje s Beogradom“.

Nemci su Mačeku predložili autonomnu Hrvatsku u okviru Jugoslavije. Na ovu ponudu Maček je izjavio da je on „za autonomiju Hrvatske u okviru Jugoslavije sa većim ovlašćenjima, s tim što bi trebalo izvršiti izvesne korekture, odnosno teritorijalne ispravke u Bosni, i formirati jedno posebno hrvatsko ministarstvo u centralnoj vladi“. (V. Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, Uzroci i posledice poraza*, knj. 1, Beograd, Ljubljana, Titograd, 1982, 497—8) Isti pisac navodi da je vodstvo HSS, sporazumno sa ustašama, 31. marta 1941. održalo konferenciju „preko 60 narodnih poslanika HSS u prostorijama Gospodarske sloge u Zagrebu. Na ovoj konferenciji, kojoj su prisustvovali ustaški prvaci u zemlji i predstavnici vlasti Banovine Hrvatske, doneta je odluka da se od sila Osovine traži da priznaju samostalnu hrvatsku državu.“ Tom prilikom, kaže, donete su Proklamacija i rezolucija hrvatskih predstavnika. Dokumenti su dostavljeni Berlinu. (*Isto*, 498)

Prema Lj. Bobanu, dva predstavnika HSS, Janko Tortić i Marko Lamešić, zajednički su potpisali rezoluciju sa ustašama, koja je bila upućena Ribentropu. Od predstavnika ustaša potpisali su je E. Bulat, S. Kvaternik i M. Lorković. Bulat piše da je Kvaternik na sastanku jedne ustaške grupe pročitao „deklaraciju“ („memorandum“) koja bi trebalo da bude upućena Trećem Rajhu rad dobjanja podrške za stvaranje nezavisne hrvatske države. Kvaternik je saopštio da „s Mačekom nema ništa, ali se je od njega odvojila jedna grupa zastupnika s Tortićem na čelu, i oni će s nama. Rat bi mogao buknuti svaki čas. Mora se, stoga, sastaviti jedan proglas za hrvatski narod s pozivom na ustanak i uspostavu Hrvatske Države.“ Proklamaciju je E. Vezemajer 5. aprila dostavio Berlinu, iako ona nosi datum 31. mart 1941. Lj. Boban se pita: „Nije li možda ovakva proklamacija trebalo da služi Nijemcima kao izgovor za intervenciju u Jugoslaviju?“ Isti pisac kaže da je proklamacija „stilizirana tako da se može shvatiti kao da je donesena na jednoj široj skupštini, a potpisali su je opunomoćeni skupštine“. Za razliku od V. Teržića, Lj. Boban smatra da ova proklamacija ne predstavlja gledište Mačeka i većine vodstva HSS. (Lj. Boban, *Sporazum Cvetković—Maček*, Beograd, 1965, 375—6)